

TANULMÁNYKÖTET
SZŐNYI BENJÁMIN (1717-1794)
REFORMÁTUS LELKIPÁSZTOR, KÖLTŐ, ÍRÓ
SZÜLETÉSÉNEK **300.** ÉVFORDULÓJÁRA

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY - ÓTEPLOMI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG
2017-2018

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI REFORMÁTUS ÓTEMLOMBAN 2017. DECEMBER 15-17-ÉN,
SZÖNYI BENJÁMIN (1717-1794) REFORMÁTUS LELKIPÁSZTOR, KÖLTŐ, ÍRÓ SZÜLE-
TÉSÉNEK 300. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL RENDEZETT ÜNNEPI KONFERENCIA BŐVÍ-
TETT ELŐADÁSAIT TARTALMAZÓ TANULMÁNYKÖTET.

SZERKESZTŐ:

PROF. DR. IMRE MIHÁLY

SZERKESZTŐ-ASSZISZTENS:

BÁN CSABA, ELEK ANDRÁS

KORREKTÚRA:

KÁDÁRNÉ ZSOLDOS EDIT, SÜLYOK CSABA

FOTÓK:

DONKA GÁBOR, DÖMÖTÖR MIHÁLY

A MAGYAR HALLELUJA - HÁLAADÓ ÉNEK FORRÁSA:

DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET RÁDAY GYŰJTEMÉNYE

GRAFIKAI TERVEZÉS ÉS NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:

SZENDER ÁKOS

KIADJA:

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY – ÓTEMLOMI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG

FELELŐS KIADÓ:

BÁN CSABA REFORMÁTUS LELKIPÁSZTOR

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY – ÓTEMLOMI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG, 2018

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

NYOMDAI KIVITELEZÉS:

INNOVARIANT NYOMDAIPARI KFT.

ISBN 978-615-00-3749-3

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	4
BEVEZETŐ	6
TANULMÁNYOK	13
SIMON FERENC	
SZÖNYI BENJÁMIN KORA ÉS A VÁSÁRHELYI REFORMÁTUS GIMNÁZIUM KÖNYVTÁRA ...	14
HEGYI ÁDÁM	
SZÖNYI PÁL (1750–1792) SZÖNYI BENJÁMIN IMPOSZTOR FIA.....	35
IMRE MIHÁLY	
SION SIRALMA – EGY VERS, TÖBB SZERZŐ?	47
SION SIRALMA (VERS)	81
ÖTVÖS PÉTER	
RAJONGÁS ÉS FEGYELEM NYELVI ARTIKULÁCIÓI.....	93
FAJT ANITA	
SZÖNYI BENJÁMIN KÖLTÉSZETÉNEK PIETISTA (?) ELEMEI.....	101
GYÓRI L. JÁNOS	
SZÖNYI BENJÁMIN MÁRTÍROK OSZLOPÁHOZ RAGASZTOTT ÉNEKE	118
MÁRTÍROK OSZLOPÁHOZ RAGASZTOTT ÉNEK (VERS)	126
FEKETE CSABA	
SZÖNYI BENJÁMIN ÉNEKEI ÉS A REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYV	136
MAGYAR HALLELUJA - HÁLAADÓ ÉNEK	157

HEGYI ÁDÁM

SZTE - Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék

Szőnyi Pál (1750–1792)

Szőnyi Benjámín imposztor fia

Szőnyi Benjámín hosszú élete során igen sok gyermeket nemzett: összesen tíz gyermeke született, akik közül hatan éltek meg a felnőttkort. Azok, akik a nagykorúságot is megélték, a lelkészcsaládokból származó emberek tipikus életpályáját választották: a lányok lelkipásztorokhoz mentek férjhez, a fiúk papnak tanultak. A teljesség igénye nélkül megemlíthetjük Zsófiát, aki a gyomai lelkész, Marjalaki Dániel felesége lett, valamint Juditot, aki a hódmezővásárhelyi lelkipásztorhoz, Füredi Sándorhoz ment feleségül. 1786-ban Eszter a makói lelkipásztor, Ecsedi Miklós neje lett. Benjámín nevű fiáról csak annyit tudunk, hogy 1782-ben a debreceni kollégiumban tanult, amely a prédikatori pálya első lépcsőfokának számított, de korai halála miatt papként nem szolgált. Pál viszont elvégezte a kollégiumot és külföldi egyetemeken is tanult, majd azokról visszatérve lelkipásztor lett.¹

Szőnyi Benjámín azon kívül, hogy jelentőset alkotott a magyar irodalom és a református művelődés területén, komoly egyházi karriert is befutott, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni életpályája értékelése során. A hódmezővásárhelyi református egyház lelkipásztoraként óriási szerepe volt abban, hogy a csendes ellenreformáció idején megvédte egyházközségét a katolikus támadásoktól, valamint megakadályozta, hogy az alföldi parasztmozgalmakban való részvétel miatt Hódmezővásárhely lakosságát megbüntessék. Lelkeszi teendőin túl a Békési Református Egyházmegye esperese is volt, amely azt jelentette, hogy a Magyar Királyság délkeleti területén élő reformátusok mindennapi életét is irányította.² Tevékenysége széles társa-

1 SZEREMLEY Samu, *Szőnyi Bénéámin és a hódmezővásárhelyiek 1717–1794*, Budapest, Hornyánszky, 1890, 128. SZABADI István, *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium levéltárában*, I. köt., Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2013 (Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére, 1.). 646.

2 DÁNYI József, *Szőnyi Benjámín, a lelkipásztor = Szőnyi Benjámín és kora 1717–1794*, szerk. IMRE Mihály, Hódmezővásárhely, Bethlen Gábor Református Gimnázium, 1997, 7–13. IMRE Mihály, *A város művelődéstörténete a XVIII. századig = Hódmezővásárhely*

dalmi elismertségnek örvendett, mégis fia, Pál alaposan megtépázta ezt a megbecsülést. A következőkben azt szeretnénk rekonstruálni, milyen életpályát járt be Szőnyi Pál. Tényleg teljesen tönkretette apja életművét?

Kiindulásként figyelembe kell vennünk két szervezetszociológiai tényezőt. Az első ezek közül a kora újkori papmarasztás szokása, amelynek az volt a lényege, hogy a református egyházban az egyházközségek minden évben eldönthették, hogy a következő esztendőre is megválasztják-e lelkészüknek az egy évig köztük szolgált prédikátort vagy sem. Ezek a marasztások nemcsak arra kényszerítették a lelkészeket, hogy az adott közösség vallási igényeinek megfeleljenek, hanem bizonyos esetekben veszélyt is jelenthettek a prédikátor számára, mert a marasztás néha olyan tömeggyűléssé alakult át, ahol a lelkész ellen akár lincshangulat is kialakulhatott. A 18. században nagyon sokszor előfordult az, hogy a lelkipásztort elüldözték, és évekig állás nélkül maradt.³

A másik szervezetszociológiai tényező a lelkészi karon belül az úgynevezett ároni családok viselkedése. Az ároni családok több generációra visszavezethetően lelkipásztor ősöktől származtak, identitásuk meghatározásában ez kimondottan fontos szerepet játszott, több esetben is a családhoz való tartozás alapvető meghatározója a lelkészi szolgálatra való büszkeség volt.⁴ A Békési Református Egyházmegye esetében ezek az ároni családok meghatározó szerepet játszottak. A családfők még a 19. században is igyekeztek úgy egyengetni fiaik sorsát, hogy azok közül legalább egy lelkipásztornak tanuljon, mert a lelkészdinasztiák gyakran örökölték egymás között a parókiákat, sőt esperest és püspököt is közülük választottak.⁵

története, főszerk. SZABÓ Ferenc, I. *A legrégebbi időktől a polgári forradalomig*, Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi tanácsa, 1984, 646–672. SZEREMLEI Sámuel, *A hódmezővásárhelyi református egyház története*, 1. köt., Hódmezővásárhely, 1927, 140–193. KIS Bálint, *A Békési-Bánáti Református Egyházmegye története*, Békéscsaba – Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1992 (Dél-alföldi évszázadok, 5.) 98.

3 SZÉKELY Gábor, *Meghívások és marasztások – Lelkészek és a gyülekezet viszonya a 18. századi Kecskeméten* = Szávay László (szerk.): „*Vidimus enim stellam eius...*” Konferenciakötet, Budapest, L'Harmattan, 2011 (Károli könyvek), 444–451. SZIGETI Jenő, *Tizennyolcadik századi lelkézsorsok*, Egyháztörténeti Szemle, 10(2010)2 59–82.

4 SZÁSZ Lajos, *Egy több évszázados református „ároni ház”: a Dávidházy család története*, Egyháztörténeti Szemle, 12.(2011)1, 3–47.

5 SZÁSZ Lajos, *Lelkeszi hivatás és társadalmi mobilitás a Tiszántúli Református Egyházkerületben a 19. század első felében* = „*Vidimus enim stellam eius...*” Konferenciakötet, szerk. SZÁVAY László, Budapest, L'Harmattan, 2011, 425–433.

A Szőnyi-család esetében mindkét tényező fontos szerepet játszott. Szőnyi Benjámín több évtizedig mentesült a papmarasztás megalázó procedúrája alól, mégis élete végén ez az ő életét is beárnyékolta. 1787-től kezdve Nyéki István és Füles Mihály jegyzők vezetésével igyekeztek eltávolítani a hivatalából. Ez ellen hiába keresett segítséget a Károlyiaknál, az úriszék-nél, az egyházkerületnél és az egyházmegyénél, mégis le kellett mondania papi állásáról.⁶ Mindez különösen fájó lehetett számára, hiszen ő is ároni családból származott: apja, Szőnyi Kovács Gergely Válon, Alsónémediben és Monoron szolgált prédikátorként, és amint fentebb láttuk fiából, Pálból is lelkészt faragott.⁷

Szeremlei Sámuel elég részletesen mutatta be, hogyan siklott földre Pál élete. A következőkben röviden összefoglaljuk, milyen volt Pál életútja, majd a két szervezetszociológiai kérdés mentén arra keressük a választ, hogyan valósította meg Szőnyi Benjámín (ároni) dinasztikus terveit fia, Pál, illetve a papmarasztás intézményén keresztül megnézzük, mennyire voltak a hívők elégedettek a fiatal Szőnyi szolgálatával.

Szőnyi Pál 1750-ben született Hódmezővásárhelyen Szőnyi Benjámín és Komáromi Zsófia harmadik gyermekeként. Sajnos két idősebb testvére még születése előtt meghalt. A fiatal Pál viszont szépen cseperedett, és tizenhét éves korában beiratkozott a debreceni kollégiumba. Nem sokat tudunk arról, hogyan teljesített Debrecenben, de apja későbbi visszaemlékezése alapján úgy tűnik, nem nagy lelkesedéssel vetette bele magát a tanulásba, helyette inkább hazaszökött az anyjához Vásárhelyre, és nagy ívben került a teológiai tudományok megismerésé.⁸ Mégis sikerült olyan eredményesen elvégeznie a kollégiumi osztályokat, hogy külföldi tanulmányok folytatására is méltónak találták. A Helytartótanács semmilyen akadályt nem gördített kiutazása elé, hiszen megfelelő anyagi forrást tudott felmutatni, amelyet elegendőnek találtak ahhoz, hogy engedélyezzék bázeli tanulmányait.⁹ Nincsen

6 IMRE Mihály, *Küzdelem a fiziko-teologizmus örökségével – Szőnyi Benjámín elfeledett öregkori műve (Istennek Trombitája..., 1790–91)* = I. M., *Az isteni és emberi szó párbeszéde*, Sárospatak, Hernád, 2012 (Nemzet, egyház, művelődés, 7.), 394–396, 405–407, 412–413. IMRE Mihály, *A város művelődéstörténete a XVIII. századig = Hódmezővásárhely története*, főszerk. SZABÓ Ferenc, I. *A legrégebb időktől a polgári forradalomig*, Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely tanácsa, 1984, 667.

7 SZEREMLEY Samu, *Szőnyi Bénéámin és a hódmezővásárhelyiek 1717–1794*, Budapest, Hornyánszky, 1890, 2.

8 SZEREMLEY, I. m., 128–129.

9 MNL OL C 41. Helytartótanácsi Levéltár. *Acta studiosorum acatholicorum 1743–1779*.

olyan forrásunk, amely azt igazolná, hogy Pál nem volt méltó a svájci tanulmányokra, mégis feltételezhetjük a háttérben apja közreműködését, mert Benjámín 1776-ban egy levelet írt a bázeli egyetem professzorának, Jakob Christoph Becknek. Ebben Szőnyi azért mentegetőzik, mert tudja, hogy a fia úgy ment el Bázélból, hogy még csak köszönetet sem mondott az őt ott támogató Becknek.¹⁰ A levél szövegének ismeretében feltételezhetjük, hogy Pál nem vette túlságosan komolyan a külföldi tanulmányokat, és a kiutazása előtt sem tanult túl jól. Mindezt erősíti az is, hogy bázeli tartózkodásának csupán pénzügyi nyomai maradtak, szellemi semmilyen. Önmagában az még nem árulkodó jel, hogy nem jelent meg Bázélben nyomtatott disputája, hiszen több más honfitársa szintén nem tudott külföldön nyomtatott munkákat közreadni. A tanulmányoknak viszont nemcsak a nyomtatásban megjelenő disputáció a jele, mert az egyetemeken különböző tanulmányi nyilvántartásokat is vezettek, amelyekből megállapítható egy-egy diák előrehaladása. Az viszont gyanús, hogy a bázeli egyetem tanulmányi nyilvántartása egyszer sem említi meg a nevét, miközben a magyar diákoknak járó ösztöndíjat rendszeresen felvette: 1773 és 1774 között ötször jelentkezett az egyetemi szerveknél ösztöndíjának ügyében.¹¹

Hazájába visszatérve édesapja által vezetett egyházmegye egyik jelentős gyülekezetében, Szentesen lett másodlelkész. A szakirodalom ezzel kapcsolatban csak egyetlen egy dolgot tartott fontosnak megemlíteni, mégpedig azt, hogy Pál részeges volt, és ezért a szentesiek letették őt a hivatalából. Szőnyi Benjámín viszont ekkor is segített fián, mert maga mellé vette segédlelkésznek. Ebből viszont olyan botrány kerekedett, hogy Benjámín is belebukott: a vásárhelyiek annyira felháborodtak Pál alkalmazásán, de leginkább botrányos viselkedésén, hogy dühös veszekedésekbe torkollott Szőnyi Benjámín marasztásának az ügye. Az ügy kimenete az lett, hogy 1789-ben mind az apa, mind a fia elvesztette állását. Benjámín ennek ellenére megmaradt az egyházmegye vezetőjének, de Pált eltiltották a papi szolgálatától. Ehhez az

B: 1773. október 4.F:K: 1773. november 3.

10 IMRE Mihály, *Szőnyi Benjámín levele Jacob Christoph Beck bázeli professzorhoz 1776-ból*, Irodalomtudományi Közlemények, 1981, 67–72.

11 HEGYI Ádám – SZÖGI László, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919*, Budapest, 2016, Nr. 231. HEGYI Ádám, *A Bázeli Egyetem magyar vonatkozású kéziratai (1575) 1660–1798 (1815)*, Budapest, 2010, nr. 449., 565., 566., 605., 630. StAB Universitätsarchiv O 5 Theologische Fakultät, *Disputationes theologiae (Verzeichnis der Disputationen darin: Lucas Gernler u.a., Syllabus controversiarum religionis ..., 1632) 1699 – 19. Jh.*

esethez azért hozzá kell tennünk azt is, hogy Benjámin elmozdítását nemcsak Pál botrányos viselkedésének köszönhetette, mert a megöregedett Benjámin már nem tudta megfelelően ellátni hivatalát, ezért őt mindenképpen el akarták távolítani a papi hivatalából.¹²

A rendelkezésünkre álló források viszont ennél árnyaltabb képet mutatnak be, amelyekből egy olyan helyzet rekonstruálható, amelyben a papmarasztás és az ároni családok jellemzői fontos szerepet játszottak. A papmarasztás ebben az esetben nem az évente megújítandó lelkesítő alkalmazás meghosszabbításával kapcsolatos, hanem azzal, mennyire tudott egy prédikátor a közösség vallási és erkölcsi igényeinek megfelelni.

Szerencsénkre a helyzetről sok egykorú forrás tudósít, mert több levél, egyházmegyei és egyházkerületi határozat, anyakönyvi és jegyzőkönyvi bejegyzés, tanúkihallgatási jegyzőkönyv és vádirat is a rendelkezésünkre áll. Mindehhez társul még egy olyan történeti munka, amely az események után mintegy tizenöt évvel készült, és hallomásból, szóbeli visszaemlékezésekből rekonstruálta az eseményeket. Ez utóbbit a történeti kutatás *A szentesi reformáta ekklesiának matrikulája* néven ismeri. Ez a munka nevével ellentétben nem anyakönyv, hanem egy annales jellegű történeti munka, amelyet 1747-ben kezdtek el vezetni, és egészen 1825-ig rögzítették benne a szentesi református egyház történetét.¹³ Korábban Bagi Zoltán már feltételezte, hogy ebben az egyház 1764 és 1800 közötti krónikáját valószínűleg emlékezetből és hallomásból Kis Bálint írta meg, amelyet én csak megerősíteni tudok, mert az 1777. év eseményeinél maga az elbeszélő jegyzi meg, hogy „*mikor ezeket írom t.i. 1803ban*” távozott Szentesről Erdélyi Sámuel prédikátor.¹⁴

12 SZEREMLEY, I. m., 137, 144, 165, 168, 170–171. SIMA László, *Szentes város története*, Szentes, Szentes város közönsége, 1914, 333–334.

13 KIS Bálint, *A szentesi reformáta ekklesia állapota, nevezetesebb tagjainak élete, emlékezetet érdemlő dolgaik, változásai* = K. B., *A Békési-Bánati Református Egyházmegye története*, Békéscsaba – Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1992 (Dél-alföldi évszázadok, 5.), 293–387. FILEP Antal, *Szokásleírások a 18. és a 19. századból*, Népi Kultúra – Népi Társadalom, V–VI(1971), 115–134. TAKÁCS Edit, *Kiss Bálint, a szentesi református ekklesiátörténet írója* = *Kiss Bálint református lelképásztor élete és munkássága (1772 – 1853). A Kiss Bálint Tudományos Emléknapi előadásai*, Szentes, 2014. március 21., szerk. LABÁDI Lajos, Szentes, Kiss Bálint Református Általános Iskola, 2014, 67–69.

14 BAGI Zoltán, *Szentes város református közössége a 18. században a Béládi István, Gál István és a Kis Bálint által írt ekklesiátörténet alapján* = *Mezőváros, reformáció és irodalom*, szerk. SZABÓ András, Bp., Universitas, 2005 (Historia Litteraria, 18.), 185–186. *A szentesi református ekklesia története 1700–1825*, közread. TAKÁCS Edit, Szentes, NKA, 2001, [elektronikus dokumentum], <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/image2/nagy/251.JPG>

Az iratok tanúsága szerint Szőnyi Pál Svájcól való hazatérése után édesapjával együtt személyesen jelent meg 1776-ban Szentesen a fiatalon elhunyt Tönkö Szilágyi Pál lelkipásztor temetésén.¹⁵ Valljuk be őszintén nem lehetett véletlen, hogy az éppen megüresedő lelkészi állás vonzotta az esperes fiát a búcsúztatásra. Mindenesetre eredményes volt szentesi látogatása, mert az egyházmegye protokolluma szerint még ebben az évben beiktatták Szentes másodlelkészévé.¹⁶ Ezt követően hosszú évekig semmit nem tudunk róla, egyedül egy töredékesen fennmaradt levélből következtethetünk arra, hogy Bázélhez hasonlóan itt is erősen foglalkoztatták az anyagi kérdések. A levél írója a Károlyiaktól egy sessió földet szeretett volna kérni, mivel ő mint másodlelkész már öt éve szolgált, de eddig nem kapott termőföldet. A kérvényben a fábiáni földek felosztásából szeretett volna a kérelmező telket szerezni magának.¹⁷ Ezek az adatok arra utalnak, hogy a levél írója Szőnyi Pál volt, mert ő másodlelkészként szolgált Szentesen, és Fábiánsebestyén Szentes határában található.

Az ellene lefolytatott egyházfegyelmi kivizsgálás során 1788-ban a tanúk egytől egyig azt állították, hogy kezdetben semmi panasz nem volt Szőnyi Pál szolgálatára, hanem csak az utolsó néhány évben kezdett el botrányosan viselkedni.¹⁸ Valószínűleg ez összefüggésben állhat alkoholizmusával is: egy 1787-ben kelt orvosi vizsgálat szerint állapota nem visszafordíthatatlan, lelkészi teendőit el tudja látni.¹⁹ Ezek szerint kezdetben minden jól indult: édesapja elindította az ároni családok fiaira jellemző útján, és ő egy nagy és gazdag gyülekezetben mindenki meglegedésére végezte a dolgát.

1787-ben mégis robbant a bomba és minden megváltozott. A baj első nyomára 1786. december 12-én bukkanunk, amikor Szőnyi Pál egy puhatóló levelet küldött Hódmezővásárhelyre Nyéki Józsefnek. Ebben az iránt

15 TAKÁCS, I. m., <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/image2/nagy/249.JPG>

16 TtREL I. 29.a.1. *Békési Református Egyházmegye iratai. Közgyűlés jegyzőkönyv 1712–1778.*

17 MNL OL Szőnyi Pál[?] levele Károlyi Antalhoz[?], 1782[?], Károlyi család nemzeti levéltára P 398 Missiles nr. 72015.

18 TtREL I.29.i.67. A.XCIII.23. *Békési Református Egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Hódmezővásárhely 1765–1841. Szőnyi Pál egyházfegyelmi ügyének tanúkihallgatásai, 1788. 05. 28.*

19 TtREL I.29.i.179. A.LXXIV.1. . *Békési Református Egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Szentes 1787–1865. Mattyasovszky Ferenc igazolása Szőnyi Pál egészségi állapotáról, 1787. január 9.*

érdeklődött, lehetséges volna-e, hogy apja mellett kapjon kápláni állást.²⁰ Valószínűleg nem véletlenül küldte Nyéki Józsefnek a levelet, akinek az apja az a Nyéki István volt, aki Benjámin elmozdításán ügyködött, mivel így próbálta meg a Nyéki családot meggyőzni arról, hogy támogassák őt.²¹ Ilyen jól induló karrier esetén ez igen furcsa, hiszen Pál önálló lelkészként szolgált, míg káplánnak – mai értelemben segédlelkésznek – azok mentek, akik még nem tudtak komolyabb állást szerezni.

Egyetértek Szeremlei Sámuellel abban, hogy Pál részeges, megbízhatatlan fiú volt, de Szentesről való elmozdítását nemcsak ennek köszönhetné, ugyanis az ügy mögött egy olyan szerelmi szál is feltűnik, amely Szentes egyik legbefolyásosabb emberének a becsületébe gázolt.

Dobosy Gergelyről van szó, aki Csongrád vármegye számvevője és tanácsbírója volt, és egyben a szentesi református egyház prominens alakja, aki több évig hivatalosan őrizte az egyházi krónikát is.²² Dobosy felesége Szalai Lídia volt, akiről a szentesi egyháztörténeti krónikai így emlékezik meg: „akkor ezen a részen a legszebb Asszonynak tartották”.²³ Mivel Szőnyi máskor is belekeveredett gyanús nőügyekbe, hiszen a katolikus kántor feleségét és lányát is megkörnyékezte, nem meglepő, hogy a feltűnően szép Lídia is felkeltette a figyelmét.²⁴

Ez a vonzalom nem igazán volt egy szép szerelem, sokkal inkább Szőnyi Pál goromba természetét láthatjuk benne, mindazon túl, hogy valószínűleg nem is talált viszonzásra. A gorombaság rendkívül visszatetsző és felháborító volt, mert a haldokló Lídiát Pál így vigasztalta:

„Domine Compater non ibi debet palpares pedes, sed circa pudenda femora. Ismét: De ha csak így volna az én feleségem meg rúgnám a talpát és még gulyásos húst főzhetnék véle.”²⁵

20 HÓREL I.180.b.2. *Presbiteri jegyzőkönyv 1757–1795*, p. 53–54.

21 SZEREMLEY, I. m., 140.

22 BAGI, I. m., 186.

23 Takács, I. m., <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/image2/nagy/306.JPG>

24 TtREL I.29.i.67. A.XCIII.23. *Szőnyi Pál egyházfegyelmi ügyének tanúkihallgatásai, 1788. 05. 28.*

25 TtREL I.29.i.179. A.LXXIV.9. *Szőnyi Pál elleni vádak összefoglalása, 1788. 05.28.*

Szőnyi természetétől viszont ez nem állt messze, mert jó barátját, a nagy beteg Bartók Andrást ittasan látogatta meg, és azzal vigasztalta, hogy iginak még egy kis bort:

*„Tiszt. Szőnyi Pál Uram, mint baráttyát meg látogatta hivatlan, és fél ittasan, és ottan mint barát baráttyával tréfálkodott ilyen formán: Kelly fel mit fekszel itt, hiszen nem vagy beteg, tsak ihatnál te, hozass bort. Van nekem ha neked nints, hozz szolgállo tülem, és a kezét szorongatta erőssen, de nem haragból, hanem barátságosan.”*²⁶

Úgy gondolom, itt pontosan látszik az alkoholtól befolyásolt ember lelkiállapota, amely Szalai Lídia esetében nem merült ki a haldokló félresikerült látogatásában, ugyanis az asszony eltemetése után Szőnyi egy vasárnapi istentisztelet keretében prédikációt is tartott az elhunyt felett. A prédikáció alapigéje Márk 12,17. verse volt, de magát az igehirdetést Pál képtelen volt megtartani. A szószekre felment, és felolvasta az igét, de utána csak annyit tudott mondani, hogy „Bezzeg Szalai Lídia volt az, aki megadta Istennek ami az Istené. Ezekután csak szüntelen ezeket mondotta Szalai Lídia, Lídia, Lídia.”²⁷

Láthatjuk, hogy Szőnyi nagy nyilvánosság előtt omlott össze, amely minden bizonnyal lelkiismeret furdalásból származhatott, de a barátaival való goromba viselkedés hasonlósága alapján még a szerelmi szálát sem zárhatjuk ki. Ez a félresikerült prédikáció viszont végzetessé vált számára. 1787. január 15-én az egyházkerület megtárgyalta fegyelmi ügyét, és január 30-án Pál hivatalosan is lemondott szentesi állásáról.²⁸ Végül 1788. április 16-án fogadta el az egyházkerület a lemondást, vagyis több mint egy évig húzódott még az ügy.²⁹ Vajon miért? Nem Szőnyi miatt, hanem azért, mert a szentesiek rendkívül gyorsan választották meg az új lelkészüket, Szalai Pált, amely az egyházi törvényekkel ellenkezett. Ez a gyorsaság viszont kicsit gyanússá teszi az ügyet, és ez alapján gondolom, hogy Szőnyi bukását nemcsak alko-

26 TtREL I.29.i.67. A.XCIII.23. *Szőnyi Pál egyházfegyelmi ügyének tanúkihallgatásai, 1788. május 28.*

27 TtREL I.29.i.67. A.XCIII.23. *Szőnyi Pál egyházfegyelmi ügyének tanúkihallgatásai, 1788. május 28.*

28 TtREL I.29.i.179. A.LXXIV.2. *Egyházkerületi jegyzőkönyvi kivonat Szőnyi Pál ügyéről, 1787. január 13–15. A.LXXIV.3. Szőnyi Pál lemondása, Szentes, 1787. január 30.*

29 TtREL I.29.i.179. A.LXXIV.8. *Egyházkerületi jegyzőkönyv kivonata, 1788. április 16.*

holizmusa okozta, hanem az, hogy rálépett egy magas rangú ember tyúkszemére is. Miért merem ezt állítani?

Az egyházi bíróság peranyaga szerint igen sok tanú, csak a Lídiával kapcsolatos botrányos prédikációját kifogásolta. Lelkészüket összes többi szolgálatával meg voltak elégedve, vagyis a közösség valláserkölcset és vallási igényeit nem zavarta Szőnyi kicsapongása. Másokat viszont felháborított kicsapongó élete, mulatozása és dorbézolása. Igen árulkodó Bazsó Mihály vallomása, aki szerint Szőnyi ájulásig itta magát Bazsó házában.³⁰ De kérdem én: hogyan lehet az, hogy a tanú azt állítja, hogy a lelkész az ő házában berúgott, ő maga viszont józan maradt? Egy ilyen vendégeskedés során a gazda nem mulatott együtt a vendégével? Szerintem itt arról van szó, hogy az emberek egy jelentős része elfogadta Szőnyi kicsapongásait, viszont, amikor Pál megsértette Dobosy Gergelyt, akkor hirtelen mindenki ellene fordult. Azért is gondolom, hogy Dobosy működése állhat Szőnyi eltávolítása mögött, mert ő volt az, aki tűzön-vízen keresztül vitte azt, hogy Szalai Pált minden áron megválasszák lelkésznek. Ráadásul az új prédikátor Dobosy feleségének a testvére volt.³¹ Még az is elképzelhető, hogy Dobosy nyomására változtatta meg Csoó István a tanúvallomását, mert Csoó először azt vallotta, hogy Pál a katolikus kántornál tett látogatása során nem volt részeg, másodjára viszont azt állította, hogy részeg volt, és a kántor lányát fogdosta.³²

Tudjuk, hogy Pál kénytelen volt elköltözni Szentesről, és apjánál húzta meg magát. Szőnyi Benjámin a családi hivatás továbbvitelének érdekében megpróbálkozott azzal, hogy fiát vásárhelyi lelkésszé választassa, de ez nem sikerült neki. Pál annyira népszerűtlen lett Hódmezővásárhelyen, hogy kötelezték arra, hogy „hét napok alatt ki takarodjon.”³³ A megélhetés nagy gondját ezért Pál úgy próbálta megoldani, hogy a Károlyi grófok támogatását kérte: 1789-ben alkalmi verseket írt gróf Károlyi József esküvőjére, amikor a gróf feleségül vette gr. Waldstein-Wartenberg Erzsébetet.³⁴

30 TtREL I.29.i.67. A.XCIII.23. *Szőnyi Pál egyházfegyelmi ügyének tanúkihallgatásai, 1788. május 28.*

31 TAKÁCS, I. m., <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/image2/nagy/277.JPG>

32 TtREL I.29.i.67. A.XCIII.23. *Szőnyi Pál egyházfegyelmi ügyének tanúkihallgatásai, 1788. május 28.* Írásos nyoma nincs annak, hogy Dobosy bármilyen kapcsolatban is állt volna Csoóval.

33 TtREL I.29.i.67. A.CXIII.19. *Vásárhelyi egyház jegyzőkönyvi kivonata Szőnyi Pál ügyében, 1788. március 30.* SZEREMLEY, I. m., 165.

34 MNL OL P 398 nr. 72014. *Károlyi család nemzetségi levéltára. Missiles. Szőnyi Pál*

Az ároni családokra jellemző gondoskodás viszont nem ért itt véget, mert Pál néhány évvel később újabb lehetőséget kapott.

A Türelmi rendelet következtében a Bánátban is lehetővé vált protestáns telepések letelepedése, amelynek köszönhetően a 18. század végéig összesen négy református egyházközség jött ezen a területen létre: Magyarittebe (1786), Liebling (1791), Rittberg (Végvár) (1786/1794) és Debeljácsa (1794). Az új gyülekezetek megszervezése nem volt egyszerű feladat, mert a semmiből kellett közösségeket szervezni, intézményeket működtetni és az egyházközségek vagyoni önállóságát megteremteni.³⁵ Pál Magyarittebén kezdhette új életet.

Forrásaink tanúsága szerint egy kis segítséggel szerezhette meg Pál az új lelkészi állást, mert az egyházmegyei jegyzőkönyvben semmilyen nyoma sincs annak, hogy kinevezték volna őt Ittebére! Ráadásul arról sincs adat, hogy visszakapta-e a palástját.³⁶ Egyedül a magyarittebei anyakönyvben található meg a neve, amely szerint 1792. júniusában átvette az anyakönyv vezetését Boros Istvántól, és folytatta azt egészen 1792. szeptemberéig.³⁷

A református egyházban az esperesnek joga volt egy-egy gyülekezetben helyettesítő lelkészről gondoskodni. Ehhez nem feltétlenül kellett az egyházmegye közgyűlésének a jóváhagyása, mert az esperes saját hatáskörében is intézkedhetett.³⁸ Gyanúm szerint ebben az esetben erről lehet szó. Annak ellenére, hogy Szőnyi Benjámín 1787-ben alesperesnek maga mellé vette Szentmiklósi Sebők Sámuel, az esperesi címet 1793-ig megtartotta. Igaz, a napi ügyintézésben már nem vett részt, de a joga megmaradt ahhoz, hogy

levele gr. Károlyi Antalhoz[?], Hódmezővásárhely, 1789. január 29. A házasságról lásd: ÉBLE Gábor, *A nagy-károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltűnésével*, Budapest, Franklin, 1913, II. tábla

35 KÓKAI Sándor, *A Bánság történeti földrajza (1718–1918)*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet, 2010, 55–69.

36 TtREL I.29.a.2. *Közgyűlési jegyzőkönyv 1787–1829*.

37 Történelmi Levéltár Nagybecskerek Zbirka crkventh matičnih knjiga reformatska crkvena opština Novi Itebej. *Magyarittebei házassági, halotti és keresztelési anyakönyv omniummal 1787–1812*.

38 MOLNÁR Ambrus, *A tiszántúli református falusi társadalom forrásairól = Kutatás, módszertan. Konferencia, Gyula, 1987. augusztus 27–28.*, szerk. ERDMANN Gyula, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 1989, 328–333. SZABÓ Zoltán József, *A magyar református egyházszervezet első két évszázada*, Budapest, Szenci Molnár Társaság, 2004. 79–82. TÓTH Endre, *A tiszántúli egyházkerület igazgatásának és az esperesi egyházlátogatásnak rendje 1762-ből*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1964, 4–5.

helyettesítő lelkipásztorokat kinevezzen.³⁹ Mivel az ittebei lelkész, Boros István sikkasztás gyanújába keveredett, ezért felfüggesztették a hivatalából. A gyülekezet viszont nem maradhatott lelkipásztor nélkül, ezért az állástalan Pál számára ez egy nagyon nagy lehetőség volt. A gond ezzel az, hogy hivatalosan nem született döntés Boros helyettesítéséről, az egyházmegye csak arról határozott, hogy az ittebei lelkész írásban készítsen jelentés gyülekezte állapotáról.⁴⁰ Sajnos a levéltári dokumentumok között nem található olyan irat, amelyben Szőnyi Benjámin esperesi jogával élve kinevezte volna Pál helyettesítő prédikátorrá.⁴¹ Elképzelhető, hogy készült ilyen irat, de az mára elkallódott. Ez viszont azt jelenti, hogy Pál az egyházmegye tudta nélkül vette át az eklézsia ügyeit. Az új lehetőséggel viszont már nem tudott mit kezdeni: alig néhány hónapja szolgált Magyaritteleben, amikor a vásárhelyi újtemplom alapkövetételére visszatért szülővárosába, de onnan szolgálati helyére már nem tudott visszautazni, mert 1792-ben Hódmezővásárhelyen agyvérzést kapott, és saját édesapja temette őt el.⁴²

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy Szőnyi Pál jelleme messze elmaradt apjától, viszont élete sok szempontból hasonlított a kora újkori lelkézsorsokra. Ezt azzal igazoljuk, hogy lelkipásztori működését alapvetően meghatározta az, hogy közössége milyen erkölcsi viselkedést és milyen szakrális szolgáltatást várt el tőle. Az esetében a részegeskedést mindaddig el tudták fogadni, amíg azzal a település vezetőit nem sértette, vagyis a szentesiek több éven keresztül megmarasztották papjuknak. Amint viszont átlépte a határt, onnantól kezdve azonnal elindult ellene a támadás. Sorsa nemcsak a papmarasztás szokásrendszerén keresztül értékelhető, mert életét ároni családja is meghatározta: édesapja folyamatosan igyekezett prédikatori karrierjét elősegíteni.

39 SZEREMLEY, *I. m.*, 143–144, 172, 194, 197–199.

40 TtREL I.29.a.2. Egyházmegyei közgyűlés, Makó, 1792. február 2.; Gyoma, 1792. szeptember 19.; Köröstarcsa, 1793. február 28.

41 TtREL I.29.c. *Esperes által külön kezelt iratok.*

42 MNL – CsML – HL IV.1426.a. *Hódmezővásárhely város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye. Református egyház anyakönyvei. Halotti anyakönyv 1792.*

Rövidítések:

HÓREL = Hódmezővásárhely-Ótemplomi Református Egyházközség levéltára

MNL – CSML – HL = Magyar Nemzeti Levéltár – Csongrád Megyei Levéltár – Hódmezővásárhelyi Levéltár

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

TLN = Történelmi Levéltár Nagybecskerek

StAB = Staatsarchiv des Kantons Basel-Stadt

TtREL = Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár